

Ha egy-egy névre sok névváltozat adatolható, ezek egy térképen találhatóak: így azt is láthatjuk, milyen a címszóként szereplő településnév német nyelvjárási megoszlása a környező településeken. – 3. Nyelvjárási falucsúfolók és anekdoták (ha vannak) IPA-lejegyzésben, illetve standard német nyelvre transzponálva. – 4. Statisztikai adatok az 1941-es népszámlálás alapján (etnikai és vallási megoszlás; házak száma).

A szócikkek tehát rendkívül sok információt tartalmaznak, melyek áttekintését a számos térkép is segíti. Az viszont kevésbé szerencsés, hogy a térképekre helyezett különféle szimbólumok eltakarják a települések nevét. Így inkább csak globális képet kapunk egy-egy névváltozat területi szóródásáról. A Tolna megyei *Kakasd*-ot a környező mintegy negyven településen tizenhat fonetikai változattal nevezik meg. A *Budapest*-nek a második tagjára is négyféle fonetikai változat adatolható a gyűjtőterület szinte egészéről. Ez a kötet ebben a tekintetben lényegesen eltér a megyei névgyűjteményektől, hiszen azokban a nevek fonematikus lejegyzése volt követelmény.

JOSEF SCHWING az utolsó pillanatban végzett nagyra becsülendő gyűjtőmunkát, hiszen napról napra fogynak a hazai német nyelvjárásokat beszélők. Az óriási anyagot aprólékos fonetikai elemzés után tette közzé, mellyel általában véve a német dialektológiát is szolgálja. A szócikkekben található különféle névformák a nyelvi kapcsolatok szempontjából is hasznosíthatók, miként a néprajzi vonatkozású adalékok is gazdagíthatják ismereteinket a népi gondolkodásról. Ez a mű méltán szerepel A Magyar Névarchívum Kiadványainak sorában.

GERSTNER KÁROLY

IN THE BEGINNING WAS THE NAME. SELECTED ESSAYS BY PROFESSOR W. F. H. NICOLAISEN

[Kezdetben volt a név. W. F. H. Nicolaisen válogatott tanulmányai]

Scottish Place-Name Society, Edinburgh, 2011. 393 lap

1. A kötetről. – Az alább ismertetendő kötet a német származású, de ifjúkora óta Skóciában élő NICOLAISEN professzornak, a névtudomány nemzetközileg elismert alakjának, a kelta és germán nevek nagy hatású kutatójának az ötvenes évek végétől napjainkig megjelent tanulmányaiból nyújt válogatást. A kiadvány célja nem csupán a hatalmas életmű előtti tisztelgés, hanem a tanulmányokhoz való könnyebb hozzáférés biztosítása is lehetett, hiszen szerzőjük több európai és tengerentúli ország folyóirataiban és tanulmányköteteiben is publikált munkássága során.

A kötetet két előszó vezeti be: az első a professzor életművét mutatja be röviden (xi–xiv), a második pedig a könyv célját, felépítését ismerteti (xv–xvii). Bár már a kötet szakmai részéhez kapcsolódik, témáját tekintve mégis ide sorolható az első cikk, a szerzőnek 1999-ben a *Names*ben megjelent önéletrajza, mely rendkívül élvezetes stílusban, az élete során általa viselt hivatalos és nemhivatalos neveken keresztül, fényképekkel illusztrálva mutatja be életútját (1–17). Ezt követően a tanulmányok első megjelenésük szerinti időrendben követik egymást. Mivel az írások a névtudomány több területét is

érintik, talán érdekesebb lett volna tematikusan csoportosítva közzétenni őket, hiszen akkor világosabban érzékelhetővé vált volna az őket összekötő szemléleti, névelméleti és módszertani háttér. A bemutatásban ez utóbbi logikát követem, eltérve a kötetbeli megjelenés sorrendjétől. A kiadvány figyelemre méltó terjedelme miatt nincs lehetőségem minden tanulmányra kitérni, ezért a következőkben elsősorban arra törekszem, hogy bemutatásom hűen tükrözze a kötet tematikai sokszínűségét.

2. Névelmélet. – A kötetnek csupán kisebb hányadát alkotják a tisztán névelméleti írások, a bennük megfogalmazott elvek azonban alapvetően meghatározzák a szerző névtudományi vizsgálódásainak szemléletét, ezért érdemes elsőként áttekintenünk őket. „Name and Appellative” (Név és apellatívum; 301–17) című írásában először részletesen foglalkozik e két terminus alakulástörténetével, végül megállapodik annál a meghatározásnál, amely szerint az *apellatívum* a *közszó*-nak feleltethető meg. E kettő elhatárolásának régóta fennálló nehézségei véleménye szerint úgy oldhatók meg, ha elfogadjuk, hogy szemantikai szempontból a *közsző*nak jelentése, a tulajdonnévnek viszont tartalma van, mely független etimológiai jelentésétől (azaz pl. egy *Smith* 'Kovács' nevet viselő ember dolgozhat pékként). Ebből következőleg a nevek gyakran nem átlátszóak, csak üres héjak, melyek arra várnak, hogy kitöltsék őket névtani tartalommal. Ezért is képesek túlélni a közszavakat, sőt a nyelvet is, melyben keletkeztek, hiszen könnyen be tudnak illeszkedni más nyelvekbe. Ezért remek nyersanyagként szolgálnak a nyelvi rétegződés vizsgálatához, hiszen „akkor is beszélnek, mikor a közszavak hallgatnak”. E különbségek miatt feltételezi a szerző, hogy a beszélőknek a mentális lexikonuk mellett mentális névtáruk is van, s e kettő független egymástól.

E gondolatokra épül a „Socio-onomastics” (Szocioonomasztika; 146–58) című, eredetileg a XV. ICOS-kongresszuson elhangzott plenáris előadás írott változata is: míg a közszavak jelentésének keresése erősen történeti szemléletű, az eredettel foglalkozik, addig a nevekkal foglalkozó tudományág a neveket teljes tartalmukban, létük bármely pillanatában igyekszik megérteni, azaz nem a keletkezésre, hanem a használatra koncentrálna. Ebből következőleg a szocioonomasztikát a szerző nem a szociolingvisztika egy ágaként, hanem a névtannak egy, a szociolingvisztikához szorosan kapcsolódó megközelítésmódjaként fogja fel, mely a nevekkal mint társadalmi és kulturális jelenségekkel foglalkozik. A *szocio*- előtagot akár el is lehetne hagyni, mivel tautológiát eredményez a terminusban: minden névadás társadalmi aktus ugyanis; nincs név, mely ne valamely csoport kommunikációs rendszerébe kapcsolódna.

3. Helynévkutatás. – NICOLAISEN professzor névtudományi érdeklődése elsősorban a kelta és germán, különösképpen a skóciai helynevek kutatására irányul. Számos helynévgyűjtési terepmunkát irányított, korán felismerve az anyag hanghordozóra való rögzítésének, valamint térképi ábrázolásának fontosságát. Skandináviai előadókörútjával, a NORNA (Nordic Cooperative Committee for Onomastic Research) konferenciáin való tevékeny részvételével, valamint a Brit és Ír Névtudományi Társaság titkáráként is igyekezett kapcsolatot teremteni a kelta és germán nevek kutatói között. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a gyűjtemény túlnyomó részét a helynévi tematikájú tanulmányok teszik ki.

Elsőként talán a módszertani jellegű vagy tanulságú írásokat érdemes említeni, ezekből ugyanis világosan kirajzolódnak a helynevek tanulmányozása során NICOLAISEN által követett elvek és irányvonalak. Ezek közül is kiemelkedik az „Onomastic Dialects”

(Névjárások; 95–104) című 1980-as írás, melynek jelentős része volt a címben szereplő terminus elméleti megalapozásában és a nemzetközi névtani irodalomban való elterjesztésében. NICOLAISEN megállapítása szerint a helynevek ugyanúgy megoszlanak földrajzilag, mint a közszavak, ezért névjárásokról éppúgy lehet beszélni, mint nyelvjárásokról. Mint fentebb láttuk, álláspontja szerint minden beszélőnek megvan a saját mentális lexikonja mellett a mentális névtára is. Ennek felépítését befolyásolja többek között a közöség is, melyben a beszélő él; az azonos közösségekben élők helynévhasználata ennél fogva névjárási területeket alkot, melyek történelmileg, kulturálisan és társadalmilag is rétegzettek, s nem feltétlenül esnek egybe a nyelvjárási határokkal. A helynévdialektust így nemcsak a földrajzi köznévi szinonimák területi megoszlása alakíthatja, hanem a kulturális kölcsönzések (pl. a *Marathon* településnév az Egyesült Államokban), az egymásra rakódott nyelvi rétegek (pl. ugyanott az indián, spanyol, francia, angol eredetű helynevek), a névtani mezők (pl. az ókort idéző településnevek Amerikában, l. az előbbi mellett pl. *Homer, Syracuse*), valamint a topográfiai viszonyok is.

NICOLAISEN, legyen szó akár egyetlen név etimológiájának felfejtéséről (vö. *Falkirk: 60–73, Aberdeen: 228–42; Hatton of Fintray: 318–23*), akár egy-egy névtípus tanulmányozásáról, hangsúlyozza a névrendszerben való gondolkodás fontosságát (l. pl. a *Burnside of Duntrune* név vizsgálatát a *Burn-* előtagú és *-side* utótagú nevek kontextusában; 159–68).

Több tanulmány foglalkozik a nevek térképre vitelétől várható eredményekkel; közülük érdemes kiemelni a „Maps of Space – Maps of Time” (A tér térképei – az idő térképei; 137–45) című írást, mely azt a kérdést veti fel, hogyan lehet a nevek időbeliségét „vizuálisan megragadni”. Egy kétdimenziós térképen könnyen kijelölhetünk egy helyet, csakhogy a helyeknek és neveiknek időbeli dimenziójuk is van (pl. a *középkori Glasgow*). Tudunk ugyan külön-külön térképeket rajzolni az egyes nyelvi rétegek (pl. pikt, norvég, gael) névanyagáról, e korszakok dinamikus változását viszont így is képtelenek vagyunk pusztán névtani eszközökkel megragadni, ezért az egyes nevek és névtípusok datálásához a segédtudományok eredményeit is fel kell használnunk.

A névtani és a nyelvtörténeti kutatások kapcsolatával is több írás foglalkozik. Így a „Scottish Place-Names as Evidence for Language Change” (Skóciai helynevek mint a nyelvi változás bizonyítékai; 272–8) című tanulmány azt mutatja be, hogy a nem átlátszó helynevek különösen alkalmasak a hangváltozások vizsgálatára, mivel még a közszavaknál is korábbi adatokat szolgáltatnak.

Az eddig bemutatott elvi és módszertani alapokon az említettek mellett több tanulmány is foglalkozik a skóciai helynevek különböző nyelvekből származó rétegeivel (kelta: 352–63; skandináv, elsősorban norvég: 112–20, 121–36, 187–96; gael: 169–77, 345–51), különösképpen víznevekkel (a skóciai víznevek szemantikai szerkezetéről: 18–44; egy feltételezett közös óeurópai víznévrendszerről: 105–11; skóciai tavak neveiről: 364–7).

4. Személynévkutatás. – A nagyszámú helynévtanulmánnyal szemben mindössze két írás foglalkozik a személynevekkel, egyikük éppen a helynevekkel való kapcsolatuk ürügyén: a „Pictish Place-Names as Scottish Surnames: Origins, Dissemination and Current Status” (Pikt helynevek skót családnevekben: eredet, elterjedés és a jelenlegi helyzet; 260–71) című munka azt példázza, hogyan használhatóak a helynévi eredetű családnevek a társadalomtörténeti kutatásokban, a migráció vizsgálatában. A „Surnames and Medieval Popular Culture” (81–94) főcímet viselő tanulmány előbb bemutatja a skóciai családnevek kialakulását, majd azt elemzi, milyen vizsgálatokhoz szolgálhatnak

e nevek forrásul (pl. foglalkozásnéviek: gazdaságtörténet). Eközben folyamatosan hangsúlyozza a korábban kifejtett alapelvet, mely szerint a név szociokulturális egység: nem vákuumban létezik, jelentőségre csak a többi névhez viszonyítva tesz szert.

5. A névtan és a társtudományok. – Talán kevésbé ismert tény, hogy NICOLAISEN néprajzkutatóként is működik, a 80-as években az amerikai néprajzi társaság elnöke is volt. Folklorisztikai érdeklődése névtani munkásságában is megmutatkozik. Egyik, kötetbeli cikkében például a népmesék és a gyermekkorra való önéletrajzi visszaemlékezések tér-idő szerkezetét tekinti át (243–59). Szintén toponímiai vonatkozásokat rejt a „The Prodigious Jump. A contribution to the study of the relationship between folklore and place-names” (A hatalmas ugrás. Adalék a néprajz és a helynevek kapcsolatának vizsgálatához; 45–59) című írás, mely a *Soldier's Leap* típusú, minden germán nyelvterületen megtalálható helynevekhez kapcsolódó népmondák közös vonásait dolgozza fel.

Szintén a helynevek kapcsán került be a kötetbe egy tematikailag némileg elszigetelt összefoglaló is egy 1985-ben a dél-tiroli Bolzanóban tartott nemzetközi konferencia eredményeiről. A találkozó a helynevek és a politika kapcsolatát, a kisebbségi névhasználat aktuális helyzetét és a helynév-standardizáció lehetőségeit vizsgálta nyolc meghívott ország (Ausztria, Belgium, Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Kanada, Olaszország és Svájc) delegált képviselőinek részvételével.

Több tanulmány is foglalkozik az irodalmi névadással. NICOLAISEN elsősorban nem egy-egy író névalkotásai érdeklik, hanem a nevekkel kapcsolatos elméleti kérdések. Így kitér a nevek intertextuális voltára, verbális ikonként való működésére és az ebben rejlő irodalmi lehetőségekre (74–80, 178–86), s hangsúlyozza, hogy az irodalmi neveket nem önmagukban, hanem szövegbe ágyazottságukban és a mű többi, fiktív és valós nevéhez való viszonyukban érdemes vizsgálni (324–35, 336–44).

6. Zárszó helyett. – A kötet tartalmi egységéhez sorolódik, mégis már a lezárást készíti elő a professzor több évtizedes névtanoktatási tapasztalatait, az általa tartott kurzusok témáit, terminológiáját, főbb irodalmát összegző tanulmány, melyet a szerző 1957–2008 közötti névtudományi munkásságának bibliográfiája követ. Bár a kiadvány csak szemezget szerzőjének hatalmas életművéből, így is hihetetlenül gazdag anyagot tesz egy helyen hozzáférhetővé, s a tanulmányokban kifejtett elvi, névelméleti és módszertani kérdések miatt számot tarthat nemcsak az angolszász és skandináv helynevekkel foglalkozók, hanem minden névkutató figyelmére.

SLÍZ MARIANN

A NÉVTANI ÉRTESÍTŐ SZERKESZTŐSÉGÉBE BEÉRKEZETT, KÉSŐBB ISMERTETENDŐ MAGYAR NÉVTANI KIADVÁNYOK

BÉNYEI ÁGNES: *Helynévképzés a magyarban*. A Magyar Névtan Társaság Kiadványai 26. Debrecen, 2012. 134 l.

ФИРИС, ГАЙНАЛКА 2012. *Презвиска мадярскогo походзeня при бачванско-сримских Русинох*. Bibliotheca Baltoslavica Budapestiensis 2. Budapest, 2010. 373 l.